

УДК 340.12 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2025.3.7>

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ І ПЕРСПЕКТИВ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВАЖКОПОРАНЕНИХ КОМБАТАНТІВ

Петреченко Світлана Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри психології та соціальної роботи

Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти

«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Хмельницький інститут соціальних технологій

<https://orcid.org/0000-0002-7329-0219>

Reasearcherid: age-0003-2022

Стаття присвячена аналізу проблем і визначенню напрямів удосконалення програм соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів в Україні в умовах повномасштабної війни росії проти України. Розглядається складність адаптаційного процесу, який охоплює зовнішні соціальні впливи та глибинні внутрішньоособистісні трансформації, пов'язані з посттравматичним стресовим розладом, тривожністю, депресією, соціальною ізоляцією і втратами функціональних можливостей. У статті підкреслено важливість ключових чинників ефективної адаптації, серед яких: психологічне благополуччя, розвиток копінг-стратегій, життєстійкість, резилієнтність і посттравматичне зростання, що потребують індивідуалізованого та комплексного підходу у підтримці комбатантів. Проведено SWOT-аналіз існуючих в Україні державних, міжнародних і громадських програм, який виявив фрагментарність, нестачу кадрових ресурсів, відсутність єдиних стандартів і довготривалого супроводу, переважання кризових форм підтримки над системними механізмами реінтеграції. Запропоновано розробити національну модель адаптації, що передбачає мультидисциплінарний підхід із включенням діагностики, індивідуального планування, психотерапевтичної допомоги, соціально-побутової підтримки, реінтеграції та постадаптаційного моніторингу. Значну увагу приділено впровадженню кейс-менеджменту та професійній підготовці фахівців, які працюють із важкопораненими ветеранами, розвитку міжвідомчої співпраці й інтеграції інноваційних технологій для підвищення якості підтримки. Підкреслено, що комплексний, системний і стандартизований підхід до соціально-психологічної адаптації сприятиме відновленню психологічного здоров'я та соціальної інтеграції комбатантів, їхньому особистісному розвитку, підвищенню якості життя і поверненню гідності. Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані з аналізом ефективності взаємодії державних та громадських інституцій у процесі реалізації програм адаптації.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, важкопоранені комбатанти, мультидисциплінарний підхід, психологічне благополуччя, війна в Україні.

Petrenchenko Svitlana. Analysis of problems and prospects for improving social and psychological adaptation programmes for severely wounded combatants

The article is devoted to analysing problems and identifying areas for improvement in social and psychological adaptation programmes for severely wounded combatants in Ukraine in the context of Russia's full-scale war against Ukraine. It examines the complexity of the adaptation process, which encompasses external social influences and profound intrapersonal transformations associated with post-traumatic stress disorder, anxiety, depression, social isolation, and loss of functional abilities. The article emphasises the importance of key factors for effective adaptation, including psychological well-being, the development of coping strategies, resilience, and post-traumatic growth, which require an individualised and comprehensive approach to supporting combatants. A SWOT analysis of existing state, international and public programmes in Ukraine was conducted, which revealed fragmentation, a lack of human resources, the absence

© Петреченко С. А., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

of uniform standards and long-term support, and the predominance of crisis forms of support over systemic reintegration mechanisms. It is proposed to develop a national adaptation model that provides for a multidisciplinary approach including diagnosis, individual planning, psychotherapeutic assistance, social and domestic support, reintegration, and post-adaptation monitoring. Considerable attention is paid to the implementation of case management and professional training of specialists working with severely wounded veterans, the development of interagency cooperation and the integration of innovative technologies to improve the quality of support. It is emphasised that a comprehensive, systematic and standardised approach to social and psychological adaptation will contribute to the restoration of the psychological health and social integration of combatants, their personal development, improvement of quality of life and restoration of dignity. Prospects for further scientific research are related to the analysis of the effectiveness of interaction between state and public institutions in the implementation of adaptation programmes.

Key words: socio-psychological adaptation, severely wounded combatants, multidisciplinary approach, psychological well-being, war in Ukraine.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна росії проти України спричинила різке зростання кількості комбатантів, які зазнали важких поранень, фізичних травм та мають глибокі психологічні наслідки (розвиток посттравматичного стресового розладу, тривожності, депресії, соціальної ізоляції). Вони ускладнюють повернення осіб до мирного життя, знижують якість їх адаптації до нових умов і потребують системної психосоціальної підтримки.

Натепер в Україні існують окремі програми психологічної реабілітації та соціальної підтримки комбатантів, проте вони є фрагментарними, недостатньо скоординованими та не враховують повною мірою складність досвіду важкопоранених. Недосконалість діючих механізмів соціально-психологічної адаптації не дозволяє ефективно реагувати на збільшення потреб цієї категорії осіб, особливо коли війна триває, зростає навантаження на систему охорони здоров'я, соціальних служб та громадських ініціатив.

Таким чином, проблема вдосконалення програм соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів є вкрай актуальною в умовах сьогодення. Її розв'язання потребує мультидисциплінарного підходу, оновлення методичних засад адаптаційної роботи та створення ефективних, системних механізмів підтримки комбатантів на всіх етапах їхнього повернення до цивільного життя.

Мета дослідження – виявити проблеми програм соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів і визначити напрями їх удосконалення в умовах повномасштабної війни росії проти України.

Результати дослідження. Соціально-психологічна адаптація важкопоранених комбатантів в умовах повномасштабної війни росії проти України є складним процесом, що охоплює зовнішні соціальні впливи, глибинні внутрішньоособистісні трансформації. За визначенням О. Ткачишиної, вона включає активне пристосування психіки й поведінки до нових умов, зміну світогляду, самовизначення та самокорекцію [1, с. 94].

Дослідження М. Павлюк і І. Овдій вказують, що адаптація тісно пов'язана з емоційною стійкістю, стресостійкістю, життєстійкістю, здатністю до саморегуляції. Ю. Бриндиків підкреслює, що саме особистісні риси є ключовими для забезпечення психологічної безпеки під час соціальної трансформації [2, с. 135].

Згідно з аналізом праць Г. Пріба, Л. Бебези та Я. Раєвської, одним із найскладніших аспектів адаптації є відновлення соціальних зв'язків і переосмислення соціальних ролей. Комбатанти змушені відмовлятися від поведінкових стратегій, ефективних на війні, але непридатних у цивільному житті [3, с. 160].

Н. Дембицька та Т. Яблонська акцентують увагу на тому, що цей період є особливо критичним, оскільки вимагає зміни зовнішніх форм поведінки, глибинної внутрішньої перебудови [4, с. 2100]. Відсутність належної підтримки може призводити до дезадаптації, ізоляції, посилення ПТСР, депресії, психосоматичних розладів.

У дослідженні (А. Гринзовського, В. Пасічника, А. Керницького та інших вчених) описано різні рівні адаптаційних процесів: урівноважування, псевдоадаптація, пристосування, уподібнення. Важ-

копоранені ветерани можуть демонструвати реальні й імітаційні форми адаптації, що потребує диференційованого підходу в психосоціальному супроводі [4, с. 2101].

Додатково виявлено ключові чинники ефективної адаптації:

- психологічне благополуччя як суб'єктивне відчуття змістовності життя;
- копінг-стратегії для збереження контролю у стресових ситуаціях;
- життестійкість та резиліентність;
- посттравматичне зростання як шлях до нових перспектив.

Зазначені чинники свідчать про необхідність індивідуалізованого підходу до адаптації, що враховує внутрішні ресурси особистості, її здатність до відновлення, рефлексії та розвитку після травматичних подій. Відповідно, їх реалізація потребує впровадження ефективних програм соціально-психологічної адаптації, які мають бути комплексними, гнучкими та цілеспрямованими, з орієнтацією на подолання наслідків травми та розкриття потенціалу особистості; повинні бути спрямовані на психологічну підтримку з акцентом на емоційне відновлення, сімейне консультування та відновлення міжособистісних зв'язків; це освітні й професійні тренінги з урахуванням втрати функціональних можливостей, біозворотний зв'язок, тренінги резиліентності, віртуальні симуляції, механізми зменшення соціальної ізоляції через залучення до спільнот ветеранів, груп підтримки.

Отже, для вдосконалення існуючих програм необхідне поєднання психологічного, соціального, медичного та правового компонентів, що дозволить створити ефективну систему підтримки, яка сприятиме адаптації, особистісному розвитку важкопоранених комбатантів, їхній інтеграції в мирне життя та відновленню гідності й самоздійснення.

Аналіз результатів дослідження.

Попри те, що українська та зарубіжна наука активно досліджує феномени психологічної травми, посттравматичного стресового розладу, реабілітації комбатантів, власне поняття «програма соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів» не є чітко окресленим і науково розробленим, що й ускладнює практичну реалізацію системної підтримки

для осіб, які повернулися з фронту з тяжкими пораненнями.

Програма соціально-психологічної адаптації – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення психологічного благополуччя особи, формування нових моделей поведінки, самореалізацію в мирному житті, подолання наслідків травми та соціальну інтеграцію. Вона може включати психотерапевтичну допомогу, соціально-побутову підтримку, роботу із сім'єю та близькими, формування мотивації до самореалізації, навчання нових професійних навичок, психоосвітні заходи.

В Україні нині реалізується низка державних, міжнародних та недержавних ініціатив, спрямованих на підтримку ветеранів, зокрема важкопоранених комбатантів. У рамках дослідження було проаналізовано найбільші програми:

1. Ukraine Crisis Appeal – всеукраїнська програма, яка підтримується Союзом Українських Організацій в Австралії у співпраці з Міністерством у справах ветеранів. Охоплює комплексну допомогу: медичну, психологічну, юридичну, соціальну, освітню та професійну. Діє в багатьох містах через партнерські організації «Карітас» [5].

2. Програма реінтеграції ветеранів IREX – міжнародна ініціатива за підтримки Державного департаменту США. Орієнтована на доступ до психосоціальних послуг, перекваліфікацію, працевлаштування та зміцнення інституційного потенціалу організацій, що працюють із ветеранами [6].

3. ГО «Міжнародна асоціація психологів та тренерів-експертів» – один із найбільших осередків із 22 психологами, що надають індивідуальні та групові консультації офлайн / онлайн [7].

4. БО «Еволюція» поєднує роботу психологів і психіатрів, працює цілодобово [7].

5. БФ «Назарет» спеціалізується на роботі з ветеранами з досвідом залежностей, забезпечує повну інклюзію та комплексний супровід [7].

6. БО «Карітас Хмельницький УГКЦ» та ТОВ «Нейроклініка «Меморія» – приклади регіональних програм із міждисциплінарними підходами [7].

7. ВО «ТМС-Боремось за Україну» – організація, що створює програми для роботи із сім'ями ветеранів і надає повну інклюзію у місті Києві [7].

Для дослідження основних проблем і потенційних векторів удосконалення проведено SWOT-аналіз (табл. 1), орієнтований на оцінку внутрішніх сильних і слабких сторін програм, зовнішніх можливостей і загроз.

Проведений SWOT-аналіз виявив низку системних проблем у реалізації програм соціально-психологічної адаптації в Україні:

1. Фрагментарність і відсутність уніфікованого підходу до побудови програми адаптації.

2. Обмежена кадрова спроможність частини регіональних осередків.

3. Короткостроковість програм без етапу стійкої соціальної інтеграції.

4. Відсутність зв'язку між психотерапією, медичною реабілітацією та професійним відновленням.

5. Ризик вигорання та кадрових втрат серед психологів.

Наявність потужних організацій із відповідною інфраструктурою, досвід реалізації багаторівневих програм, підвищений інтерес держави та міжнародної спільноти до питань адаптації комбатантів створюють підґрунтя для вдосконалення системи, яка буде спрямована на подолання виявлених слабких сторін і загроз, а також ефективного використання наявних ресурсів та можливостей.

Доцільно розробити національну модель програми соціально-психологічної адаптації, яка включатиме обов'язкові блоки: 1) діагностику стану; 2) індивідуальний план допомоги; 3) психотерапію; 4) психоосвіту; 5) соціальну підтримку; 5) реінтеграцію, а також запровадити державні вимоги до центрів надання допомоги, які включають мінімальні кадрові, інфраструктурні й методичні стандарти. Більшість чинних програм працює за універсальним форматом, тому для підвищення ефективності необхідно [8]:

1. Впроваджувати індивідуальні плани адаптації, які будуть складатися на основі первинної оцінки потреб комбатанта.

2. Назначати персонального кейс-менеджера або координатора, який супроводжує важкопораненого протягом усього адаптаційного шляху, допомагаючи взаємодіяти з медичними, психологічними, правовими та освітніми службами.

Як зазначалося вище, через обмежену кількість фахівців втрачається можливість надання якісної допомоги. Через це потрібно розробляти та впроваджувати державну програму підготовки спеціалістів з адаптації важкопоранених комбатантів (психологів, психіатрів, соціальних працівників), забезпечити постійне навчання й супервізію для фахівців, які працюють

Таблиця 1

SWOT-аналіз програм соціально-психологічної адаптації

S – Сильні сторони	W – Слабкі сторони
1. Наявність організацій з великою кількістю залучених фахівців. 2. Можливість онлайн-доступу до психологічної допомоги, що забезпечує охоплення віддалених регіонів. 3. Досвід реалізації міжсекторальних програм, що включають медичну, правову, соціальну та професійну підтримку 4. Налагоджена співпраця з державними структурами в окремих регіонах	1. Відсутність єдиного стандарту програми адаптації, що призводить до фрагментарності надання допомоги. 2. Обмежений кадровий ресурс у частині регіонів. 3. Переважання короткотермінової або кризової допомоги замість довготривалого супроводу. 4. Недостатня кількість психіатрів та міждисциплінарних команд. 5. Вузька спеціалізація частини програм – відсутність компонентів реінтеграції та працевлаштування
O – Можливості	T – Загрози
1. Уніфікація програм через запровадження державного стандарту адаптації ветеранів. 2. Розширення навчальних програм для підготовки фахівців з ветеранської реабілітації. 3. Залучення додаткового фінансування через міжнародні грантові програми. 4. Інтеграція онлайн-сервісів допомоги (MARTA, Veteran Hub) у систему постійної підтримки. 5. Побудова системи кейс-менеджменту з індивідуальним планом адаптації	1. Зростання кількості важкопоранених ветеранів, що створює додаткове навантаження на систему. 2. Високий ризик емоційного вигорання серед фахівців. 3. Відсутність стабільного державного фінансування для підтримки програм. 4. Недовіра комбатантів до офіційних структур або психічної допомоги. 5. Залежність частини програм від несталого грантового фінансування

із цією категорією осіб, створити резерв мобільних мультидисциплінарних команд, які можуть залучатися до роботи у прифронтових або віддалених громадах.

Багато центрів надають короткотермінову підтримку, що не сприяє повній адаптації. Для цього варто розширити програми до декількох фаз: кризова стабілізація – психологічне відновлення – професійна та соціальна інтеграція; впровадити систему постадаптаційного моніторингу стану комбатанта щонайменше протягом одного року після завершення основної програми. Ефективна адаптація неможлива без міжгалузевої співпраці, тому необхідно забезпечити зв'язок програм адаптації з медичними установами, центрами працевлаштування, освітніми закладами та органами соціального захисту, створити єдину інформаційну систему супроводу комбатантів, яка об'єднує дані про надану допомогу, її ефективність та потреби клієнтів, підтримувати інноваційні партнерські проекти, які поєднують адаптацію, навчання, працевлаштування й розвиток спільнот.

Таким чином, запровадження комплексного, інституційного підходу з чіткими

стандартами, фокусом на довготривалій супровід, професійною підтримкою фахівців та реальним міжвідомчим партнерством є передумовою для побудови ефективної національної системи адаптації.

Висновки. Аналіз показав, що програми соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів в Україні залишаються фрагментарними, з обмеженим ресурсним та кадровим забезпеченням, відсутністю єдиних стандартів і довготривалого супроводу. Водночас існує потенціал для вдосконалення через уніфікацію програм, розвиток кейс-менеджменту, підготовку фахівців і міжвідомчу співпрацю. Необхідно створити комплексну національну модель адаптації, яка враховуватиме індивідуальні потреби ветеранів і забезпечуватиме їхню ефективну реінтеграцію в мирне життя.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У подальших наукових розвідках доцільно зосередитися на аналізі взаємодії державних і громадських структур у реалізації програм соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ткачишина О. Р. Особливості соціально-психологічної адаптації особистості в умовах кризових ситуацій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. № 3. С. 93–98. URL: <https://surl.lt/zelvwt>
2. Павлюк М., Овдій І. Психологічна адаптація військовослужбовців Збройних сил України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 70(6). С. 134–141. URL: <http://surl.li/doswac>.
3. Приб Г. А., Бегеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців/ветеранів: проблематика вивчення. *Габітус*. 2022. № 35. С. 159–163. URL: <https://surl.li/wzlwcz>
4. Hrynzovskyi, A., Bielai, S., Vasishev, V., Pasichnik, V., Kernickyi, A., & Tovma, M. Psychosocial Aspects of Rehabilitation of the National Guard of Ukraine Soldiers Injured in Combat. *Wiadomości Lekarskie Medical Advances*. 2024. № 10. P. 2098–2103. URL: <https://surl.lu/krxhky>
5. Програма реабілітації ветеранів та їх родин, що постраждали внаслідок тривалого збройного конфлікту на сході України (Ukraine Crisis Appeal). *Карітас України*. URL: <https://caritas.ua/uca/>
6. Програма реінтеграції ветеранів IREX. *Програма реінтеграції ветеранів*. URL: <https://surl.li/ixnusi>
7. Перелік суб'єктів надання послуг, включених до Реєстру суб'єктів надання послуг із психологічної допомоги для ветеранів і членів їх сімей / Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://surl.li/omaxkc>.
8. Mental Health and Psychosocial Support System of Ukraine / *Coordination Center for Mental Health of the Cabinet of Ministers of Ukraine*. 157 p. URL: <https://surl.cc/ybeygn>

REFERENCES:

1. Tkachyshyna, O. R. (2021). Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii osobystosti v umovakh kryzovykh sytuatsii [Peculiarities of socio-psychological adaptation of personality in crisis situations]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho – Scientific Notes of V. I. Vernadskyi Taurida National University*, 3, 93–98. Retrieved from: <https://surl.lt/zelvwt> [in Ukrainian].
2. Pavliuk, M., & Ovdii, I. (2022). Psykholohichna adaptatsiia viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy [Psychological adaptation of the Armed Forces of Ukraine personnel]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 70(6), 134–141. Retrieved from: <http://surl.li/doswac> [in Ukrainian].
3. Prib, H. A., Begeza, L. Ye., & Raievska, Ya. M. (2022). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia viiskovosluzhbovtiv/veteraniv: problematyka vyvchennia [Social and psychological adaptation of military personnel/veterans: Issues of study]. *Habitus*, 35, 159–163. Retrieved from: <https://surl.li/wzlwcz> [in Ukrainian].
4. Hrynzovskyi, A., Bielai, S., Vasishev, V., Pasichnik, V., Kernickyi, A., & Tovma, M. (2024). Psychosocial aspects of rehabilitation of the National Guard of Ukraine soldiers injured in combat. *Wiadomości Lekarskie Medical Advances*, 10, 2098–2103. Retrieved from: <https://surl.lu/krxhky>
5. Prohrama reabilitatsii veteraniv ta yikh rodyn, shcho postrazhdaly vnaslidok tryvaiuchoho zbroinoho konfliktu na skhodi Ukrainy (Ukraine Crisis Appeal) [Rehabilitation program for veterans and their families affected by the ongoing armed conflict in eastern Ukraine]. (n. d.). *Karitas Ukrainy – Caritas Ukraine*. Retrieved from: <https://caritas.ua/uca/> [in Ukrainian].
6. Prohrama reintehratsii veteraniv IREX [Veteran reintegration program IREX]. (n. d.). *Prohrama reintehratsii veteraniv – Veteran reintegration program*. Retrieved from: <https://surl.li/ixnysl> [in Ukrainian].
7. Perelik subiektiv nadannia posluh, vkluchennykh do Reiestru subiektiv nadannia posluh iz psykholohichnoi dopomohy dlia veteraniv i chleniv yikh simey [List of service providers included in the Register of providers of psychological assistance for veterans and their families]. (n. d.). *Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy – Ministry of Veterans Affairs of Ukraine*. Retrieved from: <https://surl.li/omaxkc> [in Ukrainian].
8. Coordination Center for Mental Health of the Cabinet of Ministers of Ukraine. (n. d.). *Mental health and psychosocial support system of Ukraine*. Retrieved from: <https://surl.cc/ybeygn>

Дата надходження статті: 18.07.2025

Дата прийняття статті: 25.08.2025

Опубліковано: 21.11.2025